
انقلاب اسلامی در چهل سالگی به مثابه انسان کامل بر اساس بیانیه گام دوم و آیات قرآن کریم

غلامحسین گرامی^۱ (نویسنده مسئول)
فاطمه السادات هاشمیان^۲

چکیده

پژوهش حاضر با بیان خصوصیات پیامبران الهی در قرآن کریم و بررسی ویژگی‌های شخصیتی ایشان و نیز تحلیل شاخص‌های انقلاب اسلامی از دیدگاه حضرت آیت‌الله خامنه‌ای در بیانیه گام دوم، به تطبیق ویژگی‌های انقلاب اسلامی با ویژگی‌های پیامبران الهی پرداخته و نشان می‌دهد انقلاب اسلامی بعد از گذراندن یک چله پرافتخار، به مثابه انسان کامل و خصوصیات آن منطبق بر ویژگی‌های انسان کامل است. این تحقیق به روش توصیفی - تطبیقی انجام پذیرفته و یافته‌های آن بیان می‌کند که انقلاب اسلامی در ابعاد توحیدمحوری، اخلاق و معنویت‌گرایی، حرکت مستمر و تکاملی، صبر و استقامت، علم‌گرایی، مردم‌گرایی، جمع‌اضداد، جمع بین دین و دنیا و عدالت‌محوری بسان انسان

---

۱. عضو هیأت علمی دانشگاه معارف اسلامی. @yahoo.com\۱۴۴۱GholamhoseinGerami

۲. دکتری مدرسی معارف، دانشگاه معارف اسلامی. فاطمه السادات هاشمیان shashemian@yahoo.com

کامل عمل نموده و از ویژگی‌های انسان کامل برخوردار است و روز به روز بر بالندگی و تکامل خود می‌افزاید و فصل جدید زندگی جمهوری اسلامی را رقم خواهد زد و آرمان حقیقی آن ایجاد تمدن نوین اسلامی و زمینه‌سازی برای تحقق حکومت عدل جهانی است.

کلیدواژگان: انقلاب اسلامی؛ انسان کامل؛ بیانیه گام دوم؛ قرآن کریم.

طرح مسئله

انقلاب اسلامی ایران در حالی چهلمین سالگرد پیروزی خود را پشت سر گذاشت و به دهه پنجم حیات خود ورود پیدا کرد که گرچه دشمنان مستکبر و مستبد برای محو کردنش هزینه‌های کلان صرف کردند، اما دوستان انقلاب در سراسر جهان، امیدوارانه این انقلاب را در گذر از چالش‌ها و مشکلات و به دست آوردن پیشرفت‌های خیره‌کننده، همواره سربلند و موفق و پویا دیده‌اند. برای ادامه گام دوم انقلاب در این مسیر و در چنین نقطه عطفی، رهبر حکیم انقلاب اسلامی با صدور راه روشن انقلاب به تبیین دستاوردهای حیرت‌آور و شگرف چهار دهه ابتدایی انقلاب پرداخته و خصوصیات مبنایی انقلاب اسلامی را تبیین نموده و توصیه‌های اساسی به منظور جهاد بزرگ برای ساختن ایران اسلامی بزرگ ارائه فرموده است. ایشان بیانیه گام دوم را تجدید مطلق با ملت ایران دانسته که به مثابه منشوری، فصل جدید زندگی جمهوری اسلامی را رقم خواهد زد و انقلاب را به آرمان بزرگش که ایجاد تمدن نوین اسلامی و آمادگی برای طلوع خورشید ولایت عظمی (ارواحنا فداه) هست، نزدیک خواهد کرد.

در تحقیق پیش رو به دنبال بررسی ویژگی‌های انقلاب اسلامی از منظر حضرت آیت‌الله خامنه‌ای هستیم تا با تطبیق آن بر خصوصیات پیامبران الهی در قرآن کریم، انقلاب را در چهل سالگی بسان انسان کامل معرفی نماییم. زیرا پیامبران کامل‌ترین انسان عصر خود به شمار می‌آیند که در حد اعلای کمال انسانی بوده و از جهت ویژگی‌های روحی، دارای والاترین صفات انسانی بوده و الگویی برای مردم جامعه خود محسوب می‌شدند. در قرآن کریم بارها از این ویژگی‌ها یاد شده و صفات متعدد پیامبران مورد وصف قرار گرفته است. روش انجام این تحقیق توصیفی - تطبیقی است به این صورت که ابتدا صفات پیامبران در قرآن مورد بررسی و تبیین قرار گرفته و سپس ویژگی انقلاب اسلامی در زمینه مرتبط با آن مورد تحلیل و تطبیق قرار گرفته است. تا کنون پژوهش‌های مختلفی در زمینه گام دوم انجام پذیرفته، اما انطباق ویژگی‌های مطرح شده در بیانیه برای انقلاب اسلامی با صفات انسان

کامل در قرآن کریم، پژوهشی کاملاً بدیع و نوآورانه است که با توجه به بیانیه گام دوم انقلاب و بیانات مقام معظم رهبری در این زمینه، صورت گرفته است. در ادامه ابتدا به ویژگی‌های چهل سالگی در قرآن کریم اشاره شده و بعد از آن هر یک از محورها و ابعاد شاخص انقلاب اسلامی مطرح و سپس ویژگی‌ها و صفات انبیاء الهی و انقلاب اسلامی در آن محور بررسی و تبیین و تطبیق می‌گردد.

چهل سالگی در قرآن

در فرهنگ اسلامی، عدد چهل جایگاه ویژه‌ای داشته و انسان به دلیل خلقت خاصی که دارد، در سن چهل سالگی دارای خصوصیتی می‌گردد که در فعلیت یافتن استعداد های انسان و کامل شدن فضایل اخلاقی و پیمودن درجات معرفت تأثیری ویژه دارد. در قرآن کریم، بلوغ انسان را به مرتبه رشد عقلی و قوام نفس در تدبیر و رعایت مصالح و مفاصد، در سن چهل سالگی می‌شمرد و ذکر می‌نماید که بعد از آن انسان از تجربیات و اندوخته گذشته برای استکمال روح و طی طریق سعادت و صلاح بهره می‌گیرد. در آیه ۱۵ سوره مبارکه احقاف^۱، این خصوصیات به شرح زیر بیان شده است؛

الف) شکرگزاری نعمت‌های الهی: طبق آیه شریفه، هنگامی که انسان مؤمن به چهل سالگی می‌رسد از خداوند درخواست می‌کند تا به او توفیق شکرگزاری نعمتهای الهی را عطا نماید و قدردان نعمات الهی از جمله نعمت پدر و مادر باشد. (قَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَىٰ وَالِدَيَّ) این تعبیر نشان می‌دهد که انسان مؤمن در این سن هم از عمق و وسعت نعمتهای خداوند آگاه می‌گردد و هم می‌تواند از بهره‌مندی‌ها و توانمندی‌هایی که خداوند در اختیار او قرار داده به‌عنوان ابزاری در مسیر رشد و کمال و

۱. «وَصَيَّنَّا الْإِنْسَانَ بِالذِّكْرِ إِحْسَانًا حَمَلْتَهُ أُمُّهُ كُرْهًا وَ وَضَعْتَهُ كُرْهًا وَ حَمَلُهُ وَ فِصَالُهُ ثَلَاثُونَ شَهْرًا حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَ بَلَغَ أَرْبَعِينَ سَنَةً قَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَ عَلَىٰ وَالِدَيَّ وَ أَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ وَ أَصْلِحْ لِي فِي ذُرِّيَّتِي إِنِّي تُبْتُ إِلَيْكَ وَ إِنِّي مِنَ الْمُسْلِمِينَ».

پیمودن درجات و کسب فضائل استفاده نماید.

ب) کمال عقل و رأی: آیه شریفه بر بلوغ فکری در سن چهل سالگی تأکید می‌فرماید و یکی از ویژگی‌های چهل سالگی را رسیدن انسان به کمال رشد و عقل گزارش می‌کند که نوعی پختگی را در فکر و زندگی انسان به همراه دارد. بنابراین کمال رأی و عقل انسانی در چهل سالگی استحکام پیدا می‌کند و در این زمان به کمال قدرت و رشد می‌رسد. زیرا جمله «بلغ اربعین سنه» بیان یا تأکید برای «بلغ اشد» و مقصود از «اشد» کمال رأی و عقل است و چهل سالگی به طور عادی ملازم با کمال عقل است. (طباطبائی، ۱۳۷۸: ۲۰۱/۱۸) به این ترتیب رسیدن به اربعین سنه (چهل سالگی) اشاره به بلوغ فکری و عقلانی است و انسان‌ها غالباً در چهل سالگی به مرحله کمال عقل می‌رسند، همانطور که غالب انبیاء در چهل سالگی به نبوت مبعوث شدند.

ج) تعیین مسیر زندگی: بخش پایانی آیه (إِنِّي تُبْتُ إِلَيْكَ) بیان می‌دارد که انسان مؤمن در سن چهل سالگی به سوی خداوند باز می‌گردد و توبه می‌کند. یعنی به مرحله‌ای رسیده که باید مسیر زندگی تعیین گردد و تا انتهای عمر این مسیر ادامه یابد. در واقع بعد از این سن، انسان باید به نوعی از ثبات دست یابد که بر اساس آن، برنامه و هدف زندگی مشخص گردد و نظم مشخصی در امور زندگی جریان پیدا کند که تعیین‌کننده مسیر حرکت باشد.

بنابر ویژگی‌های ذکر شده برای چهل سالگی بر اساس آیه شریفه، انسان کامل در این سن به حدی از رشد و کمال عقلی و بلوغ فکری می‌رسد که می‌تواند در مسیر حرکت تکاملی خود قرار بگیرد و با کمک توانایی‌ها و نیروهایی که خداوند در اختیار وی قرار داده، در ادامه راه، به میزان بالاتری از تعالی و کمال دست یابد. همانطور که پیامبران اغلب در سن چهل سالگی به حدی از رشد می‌رسیدند که آماده دریافت وحی الهی بودند و بعد از بعثت نیز، مراحل رشد و تعالی خود را طی می‌نمودند. در ادامه، به دنبال تطبیق خصوصیات انقلاب اسلامی بعد از چهار دهه با ویژگی‌های پیامبران الهی به‌عنوان انسان کامل، در چهل سالگی هستیم و در صددم تا اثبات نماییم که انقلاب اسلامی در چهل

سالگی به حد قابل قبول و حتی قابل افتخاری از رشد و پیشرفت دست یافته و بعد از این هم، مراحل تعالی و تکامل آن ادامه دارد.

۱. توحیدمحوری

توحید به معنای یگانگی خداوند، یکی از اصول اعتقادی اسلام است. واژه «توحید» مصدر باب «تفعیل» و به معنای «یگانه دانستن» است. ریشه این کلمه «وحد» و به معنای انفراد است. (راغب اصفهانی، ۱۹۹۲: ۵۵) این مفهوم رکن اصلی و هدف اساسی دعوت پیامبران الهی و محور اصلی و مبنای نظام اسلامی است که نوعی بینش و نگرش خاص درباره هستی، ایجاد می‌نماید به این نحو که هر اندازه انسان بر اساس ظرفیت وجودی خویش، با زوال حجابات نفسانی به شناخت الهی نائل شود، به نحوی که صفات کمالی الهی بر نفس قدسی انسان متجلی شده و انسان از طریق آن به معرفت الهی برسد، احساس خضوع و فقر وجودی نسبت به پروردگار زنده‌تر و عمیق‌تر خواهد شد. از سوی دیگر نظام اسلامی به میزانی متعالی و تکامل یافته خواهد بود که بتواند صفات الهی را در رفتارهای فردی و مناسبات و ساختارهای اجتماعی پیاده‌سازی نماید.

الف) توحیدی بودن پیامبران

مهم‌ترین و اساسی‌ترین ویژگی پیامبران دعوت به یگانه‌پرستی و توحیدی بودن است. در آیات ۲۶ و ۲۷ سوره مبارکه زخرف، توحیدی بودن حضرت ابراهیم «علیه السلام» از ویژگی‌های ایشان دانسته شده که به خاطر آن هدایت یافته است. از زبان حضرت ابراهیم در قرآن چنین نقل شده که «ابراهیم به پدر و قوم خود چنین گفت من از آنچه شما می‌پرستید بیزارم مگر آن کس که مرا آفریده و هم او هدایت خواهد کرد».^۱ در آیه ۴۵ و ۴۶ سوره مبارکه احزاب، قرآن کریم پیامبر اکرم را با عنوان دعوت‌کننده به سوی حق ذکر نموده و می‌فرماید:

۱. «وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ إِنَّنِي بَرَاءٌ مِّمَّا تَعْبُدُونَ، إِلَّا الَّذِي فَطَرَنِي فَإِنَّهُ سَيَهْدِينِ».

«ای پیامبر! ما تو را گواه و نوید دهنده و اعلام خطرکننده و دعوت‌کننده به سوی خدا به اذن و رخصت خود او و چراغی نورده فرستادیم». به این ترتیب در این آیه مسئله دعوت به سوی حق به عنوان هدف اول خاتم‌الانبیاء بیان شده است.^۱ در واقع در میان همه جنبه‌هایی که در قرآن برای پیامبران ذکر شده این ویژگی یعنی شناخت خدا و نزدیک شدن به او مهم‌ترین جنبه به شمار می‌آید. دعوت به یگانه‌پرستی، از اوصاف عمومی پیامبران در قرآن است و شماری از آیات بر این اصل دلالت می‌کند که سرلوحه دعوت همه پیامبران فراخوانی مردم به سوی توحید بوده است.^۲ البته هر یک از پیامبران مسئله توحید را در قالب خاص بیان می‌کردند؛ اما روح کلی آن، همان پرستش خدای یگانه بوده است. بنابراین بی‌هیچ تردیدی می‌توان گفت که حقیقت مشترک و روح اصلی دعوت همه پیامبران الهی و ویژگی مهم و اصلی ایشان عنصر توحید و یکتاپرستی است.

ب) محوریت انقلاب اسلامی بر اصل توحید

انقلاب اسلامی یک انقلاب بی‌نظیر و بی‌سابقه به لحاظ مبانی و ایدئولوژی است که با همه انقلابهای مطرح دنیا از جمله انقلاب فرانسه و روسیه و چین متفاوت است. چراکه مبنا و محور اصلی این انقلاب توحید است و انقلاب اسلامی یک انقلاب توحیدمحور است که مبنای ساختارهای اجتماعی آن بر اصل توحید و یکتاپرستی استوار است. رهبر بزرگوار، این انقلاب را یک انقلاب دینی معرفی کرده که آغازگر عصری جدید بوده و با طرح نظریه توأمان بودن دین و دنیا سبک نوینی را برای زندگی بشر رقم زده است. ایشان در بیانیه گام دوم

۱. «يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا وَدَاعِيًا إِلَى اللَّهِ بِإِذْنِهِ وَسِرَاجًا مُنِيرًا».

۲. «وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولًا أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ»؛ «و در حقیقت، در میان هر امتی فرستاده‌ای برانگیختیم (تا بگوید:) خدا را پرستید و از طاغوت بپرهیزید». «و ما أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا نُوحِيَ إِلَيْهِ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدُونِ»؛ «و پیش از تو هیچ پیامبری نفرستادیم مگر این‌که به او وحی کردیم که: خدایی جز من نیست، پس مرا پرستید». «إِذْ جَاءَتْهُمْ الرُّسُلُ مِنْ بَيْنِ خَلْفِهِمْ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ»؛ «چون فرستادگان (ما) از پیش رو و از پس سرشان برآمدند (و گفتند:) زنهار، جز خدا را پرستید».

انقلاب اسلامی در زمینه توحیدی بودن انقلاب چنین می‌فرماید: «آن روز که جهان میان شرق و غرب مادی تقسیم شده بود و کسی گمان یک نهضت بزرگ دینی را نمی‌برد، انقلاب اسلامی ایران، با قدرت و شکوه پا به میدان نهاد؛ چهارچوبها را شکست؛ کهنگی کلیشه‌ها را به رخ دنیا کشید؛ دین و دنیا را در کنار هم مطرح کرد و آغاز عصر جدیدی را اعلام نمود». (بیانیه گام دوم انقلاب ۱۳۹۷/۱۱/۲۲، <https://farsi.khamenei.ir/message-content?id=41673>)

۲. اخلاق و معنویت‌گرایی

معنوی و معنویت به هر آنچه شامل یا مربوط به معنی و روح باشد گفته می‌شود و مقابل ظاهری و مادی است. (لغتنامه دهخدا، ۱۳۷۷: ذیل واژه معنویت) در اسلام معنویت، معنای رابطه درونی با خداست که نوعی معرفت ایجاد می‌نماید و موجب ایجاد ارتباط قلبی با خدا می‌گردد و فرایندی است که حاصل آن درک حضور الهی و قرابت نسبت به خداوند است. معنویت اسلامی در همه ابعاد تکامل اجتماعی ساری است و سبب رشد فرد و جامعه در ساحات گوناگون شده و بر خلاف معنویت غیر الهی چنین نیست که در برخی ابعاد رشد کرده و در برخی دیگر متوقف شده باشد، چراکه اسلام به ارزش‌های واقعی و حقیقی‌ای اعتنا دارد که در جان بشر ریشه دارند و عامل تعالی شخصیت و شکوفایی معنویت انسان و مایه تقرب به خدا می‌گردند. (جوادی آملی، ۱۳۸۵: ۳۸۶/۱۸) بر این معنویت اسلامی نقطه کانونی و مرکز تعالی و تکامل و سیر الی الله است و علم و عمل صالح، عامل کسب معنویت و معنویت عامل رشد علمی و قبولی اعمال است. (خمینی، ۱۳۸۹، ۳۰۰/۸) این مقوله امری فطری و یکی از نیازهای روحی بشر به شمار می‌آید که در ادامه تأثیر پیامبران و نیز انقلاب اسلامی بر رشد معنویت در جامعه مورد بررسی قرار می‌گیرد.

الف) تأثیر پیامبران بر اخلاق و معنویت جامعه

یکی از ویژگی‌های انسان، تأثیرپذیری از شرایط مختلف محیطی و اجتماعی است.

طبق این مبنا، تشکیل و رشد برخی از افکار و رفتارهای افراد را باید در شرایط محیطی او جست‌وجو کرد؛ به عبارت دیگر، انسان هم از حیث بینش و هم از حیث منش، متأثر از شرایط محیطی است که در آن زندگی می‌کند بر این، برای ایجاد حالات و رفتارهای مطلوب در انسان باید به سالم‌سازی جامعه و محیط از انحرافات و آلودگی‌های اخلاقی پرداخت. پیامبران در جامعه‌سازی و گسترش معنویت و فضایل در جامعه مؤثر بوده‌اند و یکی از وظایف اصلی پیامبران سالم‌سازی جامعه از آلودگی‌های اخلاقی، تعالی و تکامل جامعه بوده و ایشان بالاترین نقش و بیشترین سهم را در تهذیب اخلاق و ترویج ارزشهای اخلاقی میان انسان‌ها داشته‌اند. راهکار عملی برای سالم‌سازی جامعه از انحرافات و آلودگی‌های اخلاقی با حرکتی تدریجی و گسترش امر به معروف و نهی از منکر و نیز بهره‌جستن از شیوه‌های تربیتی گوناگون از جمله انذار و تبشیر است که طبق آیات قرآن پیامبران از این شیوه بسیار استفاده می‌نمودند تا به این وسیله جامعه را از آلودگی‌های اخلاقی و انحرافات زدوده و معنویت و فضایل اخلاقی را در جامعه گسترش دهند. این دو شیوه انگیزشی دو عامل عمده در جهت ایجاد معنویات و فضایل اخلاقی در جامعه محسوب می‌شود تا جایی که گاهی به عنوان ویژگی جایگزین برای اصل مقام نبوت تلقی می‌شود. قرآن کریم می‌فرماید «وَإِنْ مِنْ أُمَّةٍ إِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٌ»^۱ هر پیامبری که برای راهنمایی بشر و هدایت انسان‌ها مبعوث می‌شد، دعوتش همراه با «انذار» بوده است؛ مردم را از فرجام کارهای بد می‌ترساند و از عواقب اعتقادات و افکار نادرست آنان بیم می‌داد تا از این طریق از وقوع آن‌ها جلوگیری کند و جامعه را نسبت به مفاسد و انحرافات پاکسازی نماید و زمینه را برای تحقق معنویات فراهم سازد. در آیه ۱۸۴ سوره اعراف پیامبر اکرم را به عنوان بیم‌دهنده آشکار و نذیر مبین ذکر نموده است.^۲ همچنین در آیه ۲۱۴ سوره شعراء از ایشان خواسته شده که بستگان

۱. فاطر، آیه ۲۴.

۲. «أُولَٰئِكَ يَتَّفَكَّرُوا مَا بِصَاحِبِهِمْ مِّنْ جَنَّةٍ إِن هُوَ إِلَّا نَذِيرٌ مُّبِينٌ».

نزدیک خود را انداز دهند.^۱ همه پیامبران وظیفه رسالت خود را به‌عنوان بیم دهنده و نویددهنده آغاز کرده‌اند. «پیامبران عواقب رفتارها را به مردم هشدار داده و مردم را به انجام اعمال نیک ترغیب نموده‌اند که برایشان پاداش به همراه دارد».^۲ چنین آیاتی بیان‌کننده نقش مؤثر مسئله انداز و تبشیر در سالم‌سازی جامعه از انحرافات و آلودگی‌های اخلاقی و نشان‌دهنده نقش مؤثر انبیاء در افزایش معنویت و فضایل اخلاقی جامعه است.

ب) افزایش چشمگیر معنویت و اخلاق در فضای عمومی جامعه با تحقق انقلاب اسلامی

معنویت و اخلاق در همه فعالیت‌های فردی و اجتماعی جزء ضروریات و نیازهای اصلی جامعه است که بودن آن حتی با وجود کمبودهای مادی زندگی را گوارا و نبود آن حتی با وجود برخورداری مادی زندگی را ناخوشایند و ناگوار می‌سازد. (بیانیه گام دوم انقلاب ۱۳۹۷/۱۱/۲۲، <https://farsi.khamenei.ir/message-content?id=41673>) یکی از اثرات مهم انقلاب اسلامی تغییر فضای حاکم بر جامعه و افزایش چشمگیر معنویت و اخلاق و رشد معنویات در جامعه بود و جامعه‌ای که در اثر القاء متولیان فرهنگی فاسد آن روز رو به انحطاط و اضمحلال فرهنگی می‌رفت، در اثر رفتار و منش رهبر انقلاب تغییر جهت داد، اخلاص و ایثار و توکل و ایمان، در جامعه رشد و افزایش چشمگیری داشته و فضای حاکم بر جامعه در جهت رشد اخلاق و معنویات تحول پیدا کرد. به فرموده مقام معظم رهبری «انقلاب اسلامی عیار معنویت و اخلاق را در فضای عمومی جامعه به گونه‌ای چشمگیر افزایش داد. این پدیده مبارک را رفتار و منش حضرت امام خمینی در طول دوران مبارزه و پس از پیروزی انقلاب، بیش از هر چیز رواج داد؛ آن انسان معنوی و عارف و وارسته از

۱. «وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ».

۲. «كَانَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً فَبَعَثَ اللَّهُ النَّبِيِّينَ مُبَشِّرِينَ وَ مُنذِرِينَ وَ أَنْزَلَ مَعَهُمُ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِيَحْكُمَ بَيْنَ

النَّاسِ فِيمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ...»، بقره، آیه ۲۱۳.

پیرایه‌های مادی، در رأس کشوری قرار گرفت که مایه‌های ایمان مردمش بسی ریشه‌دار و عمیق بود. هرچند دست تطاول تبلیغات مروج فساد و بی‌بندوباری در طول دوران پهلوی‌ها به آن ضربه‌های سخت زده و لجنزاری از آلودگی اخلاقی غربی را به درون زندگی مردم متوسط و به خصوص جوانان کشانده بود، ولی رویکرد دینی و اخلاقی در جمهوری اسلامی، دل‌های مستعد و نورانی به‌ویژه جوانان را مجذوب کرد و فضا به سود دین و اخلاق دگرگون شد». (بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی) از جمله تحولات گسترده معنوی که در سطح جامعه اتفاق افتاد می‌توان به مجاهدت جوانان در دفاع مقدس، رونق مساجد و فضاهای دینی، گسترش اعتکاف و اردوهای جهادی و مراسم گوناگون دینی و صدقات واجب و مستحب و غیره اشاره کرد که به فرموده رهبر بزرگوار «این مسائل در دورانی اتفاق افتاده که سقوط اخلاقی روزافزون غرب و پیروانش و تبلیغات پُرحجم آنان برای کشاندن مرد و زن به لجنزارهای فساد، اخلاق و معنویت را در بخشهای عمده عالم منزوی کرده است؛ و این معجزه‌ای دیگر از انقلاب و نظام اسلامی فعال و پیشرو است». (بیانیه گام دوم انقلاب
(<https://farsi.khamenei.ir/message-content?id=41673>، ۱۳۹۷/۱۱/۲۲)

۳. علم‌گرایی

علم عنصری است که سبب پیشرفت و مایه عزت و قدرت یک ملت است و جزو ارزش‌های الهی و انسانی به شمار می‌آید. در آیات و روایات نیز بر علم‌آموزی و توجه به علم، تأکید فراوان شده است. بنابر آیات قرآن کریم پیامبران به جهت داشتن نقش الگو و رهبری در جوامع، نوعی از علم را دارا بودند تا بتوانند به کمک آن جامعه خود را رهبری نمایند. انقلاب اسلامی نیز بر مقوله علم توجه زیادی داشته و رهبر بزرگوار انقلاب همواره بر این مسئله تأکید و تأثیر داشته است.

الف) علم پیامبران

مطابق آیات قرآن پیامبران دارای علم و نیروی فکری فوق‌العاده و داناترین فرد زمان خود

بودند.^۱ زیرا غرض از نبوت رساندن افراد جامعه به کمال لایق خویش است و برای تحقق چنین غرضی، قدرت علمی فوق العاده و علم به تمامی مصالح حیات جامعه و مفاصل آن، برای پیامبر ضروری است. (ترجمه تفسیر المیزان، ۱۳۷۸: ۴۳۵/۲) بر اساس آیات قرآن کریم، منشأ این علم، علم لایزال الهی است و این علم در اصطلاح علم لدنی یا علم خدادادی نامیده می‌شود. به عنوان مثال در قرآن کریم، در مورد حضرت داوود و حضرت سلیمان بیان شده که «وَلَقَدْ آتَيْنَا دَاوُدَ وَ سُلَيْمَانَ عِلْمًا وَقَالَ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي فَضَّلْنَا عَلَى كَثِيرٍ مِنْ عِبَادِهِ الْمُؤْمِنِينَ».^۲ بر اساس این آیه شریفه، این دو پیامبر بزرگوار دارای دانشی ویژه بوده‌اند که از طرف خداوند به ایشان عطا شده تا بتوانند به کمک این علم به اداره کشور و امور جامعه پردازند. یا در مورد حضرت لوط فرموده که خداوند به ایشان فرزاندگی و علم و حکمت بخشیده است: «وَلُوطًا آتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا».^۳ همچنین در مورد نبی مکرم اسلام فرموده که «وَأَنْزَلَ اللَّهُ عَلَيْكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَكَ مَا لَمْ تَكُنْ تَعْلَمُ».^۴ یعنی خداوند آنچه را که پیامبر نمی‌دانسته به ایشان آموخته و علم و کتاب و حکمت به ایشان عنایت نموده است. آیات ذکر شده نشان می‌دهد که انبیاء الهی دارای علم خاصی هستند که از طرف خداوند به ایشان عطا شده و در راستای هدف بعثت پیامبران یعنی هدایت و به کمال رساندن افراد جامعه، به کار برده می‌شود.

ب) پیشرفت علمی چشمگیر در انقلاب اسلامی

بعد از تحقق نظام اسلامی، کشور به سرعت در عرصه علم و فناوری و ایجاد

۱. «قَالَ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاهُ عَلَيْكُمْ وَ زَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ»؛ بقره، آیه ۲۴۷.

۲. «و به راستی به داوود و سلیمان دانشی (ویژه) عطا کردیم، و آن دو گفتند: ستایش، مخصوص خداوندی است که ما را بر بسیاری از بندگان مؤمنش برتری بخشید»، نمل، آیه ۱۵.

۳. انبیاء، آیه ۷۴.

۴. «و خداوند، کتاب و حکمت بر تو نازل کرد؛ و آنچه را نمی‌دانستی، به تو آموخت»؛ نساء، آیه ۱۱۳ و طه، آیه

زیرساختهای حیاتی و اقتصادی پیشرفت نمود و ثمرات آن فراگیر شد و در رشته‌های متعدد علم جایگاه مرجعیت در جهان پیدا کرد که این رکورد پیشرفت علم در این بازه زمانی در جهان بی نظیر و چشمگیر است. رهبر بزرگوار هزاران واحد دانشگاهی و ده‌ها طرح بزرگ از جمله سوخت هسته‌ای، سلول‌های بنیادی، فناوری نانو، زیست فناوری با رتبه‌های نخستین در کل جهان، شصت برابر شدن صادرات غیرنفتی، نزدیک به ده برابر شدن واحدهای صنعتی، ده‌ها برابر شدن صنایع از نظر کیفی، تبدیل صنعت مونتاژ به فناوری بومی، برجستگی محسوس در رشته‌های گوناگون مهندسی از جمله در صنایع دفاعی، درخشش در رشته‌های مهم و حساس پزشکی را نمونه‌ای از پیشرفت‌های علمی دانستند که انقلاب برای کشور به ارمغان آورد، آن هم کشوری که پیش از انقلاب، در تولید علم و فناوری صفر بود و در صنعت به جز مونتاژ و در علم به جز ترجمه هنری نداشت. (بیانه گام دوم انقلاب ۱۳۹۷/۱۱/۲۲، <https://farsi.khamenei.ir/message-content?id=41673>)

این پیشرفت‌های چشمگیر علمی، سبب پیشرفت همه‌جانبه کشور است و بر اساس روایت «العلم سلطان»^۱ (ابن ابی الحدید، ۱۴۰۴: ۳۱۹/۲۰) که بسیار مورد استفاده و تأکید مقام معظم رهبری است، سبب توقف یا کم‌خطر شدن تهدیدهای دشمنان نسبت به انقلاب می‌گردد. چراکه علم، قدرت است و می‌تواند کشور را به موضع اقتدار و عزتی برساند که آسیب‌پذیری‌هایش کاهش پیدا کند. (امام خامنه‌ای، بیانات رهبری در دیدار نخبگان و استعدادهای برتر علمی، ۱۳۹۷/۷/۲۵، <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=40725>)

۴. صبر و استقامت

ماهیت زندگی دنیا که عرصه‌ای برای تلاش در جهت نیل به هدف است، به گونه‌ای است که همواره با مشکلات و موانعی همراه است و انسان در صورتی می‌تواند به هدف

۱. «الْعِلْمُ سُلْطَانٌ مَنْ وَجَدَهُ صَالٍ بِهِ وَ مَنْ لَمْ يَجِدْهُ صَيْلٌ عَلَيْهِ».

خویش نائل شود که در برابر مشکلات مقاوم و شکیبا باشد، زیرا صبر و شکیبایی یکی از عوامل مهم کامیابی و پیروزی در زندگی مادی و معنوی است. در آیات فراوانی از قرآن کریم انبیاء و پیامبران الهی و مؤمنان به صبر و استقامت دعوت شده‌اند و کلید رستگاری و سرچشمه سعادت، صبر و استقامت و ایستادگی در برابر حوادث و مشکلات معرفی شده است.^۱ در روایات اسلامی نیز صبر از ارکان ایمان ذکر شده است.^۲ با توجه به اهمیت صبر و استقامت در زندگی انسان و نقش آن در موفقیت و پیروزی و تأکید آموزه‌های دینی بر آن، به بررسی جایگاه این عنصر در زندگی انبیاء الهی و انقلاب اسلامی می‌پردازیم.

الف) صبر پیامبران و استقامت ایشان در برابر دشمنان

انبیاء الهی به دلیل داشتن علم لدنی، به خوبی واقف بوده‌اند که منبع اصلی هر قدرتی از خداوند قادر متعال است و اگر خداوند از فردی حمایت کند هیچ‌کس نمی‌تواند به او زیانی برساند. به سبب این معرفت، پیامبران از هیچ نیرویی ترس و واهمه‌ای نداشتند و تنها در برابر آفریدگار جهان خضوع می‌نمودند. این ویژگی در آیه ۳۹ سوره احزاب تصریح شده و بیان شده «پیامبران کسانی بودند که تبلیغ رسالت‌های الهی می‌کردند و تنها از او می‌ترسیدند و از هیچ‌کس غیر خدا واهمه‌ای نداشتند و همین بس که خداوند حسابگر است».^۳ بر اساس این آیه انبیاء هیچ‌گونه خشیتی از غیر خدا ندارند، زیرا تنها خداوند را بزرگ می‌بینند. این ویژگی انبیاء قدرت زیادی به ایشان به‌عنوان رهبران الهی می‌بخشیده و

۱. «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ؛ ای کسانی که ایمان آورده‌اید صبر کنید و ایستادگی ورزید و مرزها را نگهداری کنید و از خدا پروا نمایید امید است که رستگار شوید».

۲. امام صادق علیه السلام فرمود: «الصبر رأس الايمان؛ صبر و مقاومت سر ایمان است.» و در سخن دیگری فرمود: «الصبر من الايمان بمنزلة الرأس من الجسد فاذا ذهب الرأس ذهب الجسد، كذلك اذا ذهب الصبر ذهب الايمان؛ موقعیت صبر در برابر ایمان همانند موقعیت سر در برابر بدن است چنانچه اگر سر از بین برود بدن از بین می‌رود با رفتن صبر، ایمان نیز از بین خواهد رفت».

۳. «الَّذِينَ يُبَلِّغُونَ رِسَالَاتِ اللَّهِ وَيَخْشَوْنَهُ وَلَا يَخْشَوْنَ أَحَدًا إِلَّا اللَّهَ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ حَسِيبًا».

به آن‌ها استقامت و پایداری در برابر دشمنان سرسخت می‌داده است و یکی از عناصر موفقیت ایشان در مسئله ابلاغ و ترویج دین الهی، همین امر بوده است.

ب) ایستادگی روزافزون انقلاب اسلامی در برابر زورگویان و مستکبران جهان

یکی از ویژگی‌های شاخص و فاخر انقلاب اسلامی که رهبر بزرگوار در بیانیه بر آن تأکید فرمودند مسئله ایستادگی در برابر استکبار و استعمار جهانی است که در تمام دوران انقلاب اسلامی برجسته و بارز بوده است. این ویژگی از دو جهت خود را نشان می‌دهد، اول بیرون راندن استکبار جهانی و در رأس آن آمریکا و جهت دوم مقاومت در مقابل بازگشت دوباره آن‌ها به کشور با وجود فشارهای زیادی که در این زمینه بر کشور وارد شد. در بیانیه گام دوم آمده است که «نماد پُراپتت و باشکوه و افتخارآمیز ایستادگی در برابر قلدران و زورگویان و مستکبران جهان و در رأس آنان آمریکای جهانخوار و جنایتکار، روزبه روز برجسته‌تر شد. در تمام این چهل سال، تسلیم‌ناپذیری و صیانت و پاسداری از انقلاب و عظمت و هیبت الهی آن و گردن برافراشته آن در مقابل دولت‌های متکبر و مستکبر، خصوصیت شناخته شده ایران و ایرانی به‌ویژه جوانان این مرز و بوم به شمار می‌رفته است.» (بیانیه گام دوم انقلاب ۱۳۹۷/۱۱/۲۲، <https://farsi.khamenei.ir/message-content?id=41673>) این ویژگی سبب شد تا جهان دوقطبی به جهان سه قطبی مبدل شود و پدیده تقابل اسلام و استکبار شکل بگیرد و سبب ایجاد امید در ملت‌های ستمدیده و دولت‌های مایل به استقلال گردد و مسیر جهان تغییر یابد.

۵. حرکت مستمر و تکاملی

برای کارآمدی یک جریان، لازم است در همه مراحل آن استمرار وجود داشته باشد و نیز به صورت یک حرکت استکمالی و پیشرو باشد. چنین مسأله‌ای در جریان نبوت و نیز جریان انقلاب اسلامی مشهود است که در ادامه به بررسی آن می‌پردازیم.

الف) آموزه‌های استکمالی و هماهنگ پیامبران

بنابر آیات قرآن کریم، دعوت پیامبران دارای اصول مشترکی بوده به نحوی که سبب ایجاد یک حرکت مستمر در مسیر دعوت پیامبران گردیده است. این اصول عبارت است از دعوت به پرستش خدای یگانه و روی گرداندن از مظاهر شرک. خداوند تعالی این مسئله را در آیه ۳۶ سوره مبارکه نحل چنین مطرح نموده که «ما در میان هر امتی پیامبری با این پیام فرستادیم که خدا را پرستش کنید و از طاغوت بپرهیزید».^۱ اما بدیهی است که در ازای تکامل انسان و رشد فکری و اجتماعی بشر، شریعت نیز تکامل یافته و رسالت پیامبران رو به توسعه نهاده است. این فرایند مانند کودکی است که با رشد و شکوفایی استعدادهايش، مراحل تعلیم و تربیت او نیز گسترش می‌یابد تا به مرحله نهایی خود برسد. به همین صورت هر قدر که سطح معرفت و فکر بشر گسترش پیدا نمود، آموزه‌های پیامبران نیز در مرحله بالاتری به بشر عرضه شد و سیر تکاملی طی نمود لکن به شکل یک حرکت مستمر بود که با توجه به شرایط خاص زمان و اجتماع، عرضه می‌گردید. این مطلب در آیه ۱۳ سوره شوری نیز ذکر شده که دین یک حقیقت واحده است و همه پیامبران الهی بشر را به یک دین دعوت نموده‌اند،^۲ ضمن این که در پاره‌ای از قوانین و شرایع با یکدیگر اختلاف داشته‌اند.^۳ ولی از آنجاکه اصول فکری و اصول عملی دعوت شده از سوی پیامبران یکسان بوده و بشر را به یک هدف دعوت می‌کردند، اختلاف شرایع و قوانین جزئی در ماهیت دعوت پیامبران که همان اسلام است تأثیر نداشته و همه انبیاء تحت یک حرکت تکاملی و مستمر پیش رفته‌اند.

۱. «وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولًا أَنْ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ...».

۲. «شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدِّينِ مَا وَصَّى بِهِ نُوحًا وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا بِهِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى وَعِيسَى أَنْ أَقِيمُوا الدِّينَ وَلَا تَتَفَرَّقُوا فِيهِ كَبُرَ عَلَى الْمُشْرِكِينَ مَا تَدْعُوهُمْ إِلَيْهِ اللَّهُ يَجْتَبِي إِلَيْهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي إِلَيْهِ مَنْ يُنِيبُ».

۳. «... لِكُلِّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَا جَا وَ لَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَ لَكِنْ لِنَبْلُوَكُمْ فِي مَا آتَاكُمْ...».

ب) حرکت پیش‌رونده و مستمر انقلاب

رهبر بزرگوار، انقلاب را یک حرکت بزرگ و اثرگذار و مستمر در تاریخ می‌دانند که توسط امام خمینی علیه السلام پایه‌گذاری شده و ایشان با سخنان و رفتار خویش یک هدایت مستمری را برای مردم ایران به جای گذاشته‌اند که در همه برهه‌های مختلف انقلاب نقش راهنما را برای مردم و مسئولان دارد. (امام خامنه‌ای، بیانات رهبری در دیدار مردم قم در تاریخ ۱۳۹۵/۱۰/۱۹، <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=35367>) ایشان معتقدند که حرکت و انقلاب عظیم ملت ایران متوقف نمی‌شود و در عین حال که با معارضه‌های و دشمنی‌ها و مزاحمت‌ها مقابله می‌کند، یک حرکت پیش‌رونده، مستمر، رو به جلو و پویا است که نباید متوقف شود و از دور بیفتد. (امام خامنه‌ای، بیانات رهبری در دیدار مردم مازندران در تاریخ ۱۳۸۸/۱۱/۶، <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=8678>) زیرا برای اولین بار در تاریخ انقلاب‌های دنیا، انقلابی ایجاد شده و شکل گرفته که اصول و مبانی و ارزش‌های اولیه خود را با همه وجود و بدون انقطاع استمرار بخشیده که خودش را به دنیا عرضه خواهد کرد و به هدف‌های نهایی خود خواهد رسید. (امام خامنه‌ای، بیانات رهبری در دیدار جمعی از دانشجویان در تاریخ ۱۳۹۰/۵/۱۹، <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=16912>) رهبر بزرگوار در بیانیه گام دوم انقلاب هم به این ویژگی مهم انقلاب اشاره نموده و فرمودند: «از میان همه ملت‌های زیر ستم، کمتر ملت‌ای به انقلاب همت می‌گمارد؛ و در میان ملت‌هایی که به پاخاسته و انقلاب کرده‌اند، کمتر دیده شده که توانسته باشند کار را به نهایت رسانده و به جز تغییر حکومت‌ها، آرمان‌های انقلابی را حفظ کرده باشند. اما انقلاب پُرشکوه ملت ایران که بزرگترین و مردمی‌ترین انقلاب عصر جدید است، تنها انقلابی است که یک چله پُرافتخار را بدون خیانت به آرمان‌هایش پشت سر نهاده و در برابر همه وسوسه‌هایی که غیر قابل مقاومت به نظر می‌رسیدند، از کرامت خود و اصالت شعارهایش صیانت کرده است.» (بیانیه گام دوم انقلاب ۱۳۹۷/۱۱/۲۲، <https://farsi.khamenei.ir/message-content?id=41673>)

۶. مردم‌گرایی

مردم‌گرایی و در رأس قرار دادن مردم، از دیگر ویژگی‌های مشترک میان انبیاء الهی و انقلاب اسلامی است که در ادامه مطرح و بررسی می‌گردد.

الف) توجه انبیاء الهی به مردم

انبیاء الهی خدمتگزارترین افراد به مردم بوده‌اند و از آنجا که اسوه و شاخصند در حد اعلائی کمال قرار دارند و بنابراین دلسوزترین و مهربانترین انسان‌ها نسبت به افراد جامعه بوده‌اند. آنان برای هدایت مردم، مشکلات طاقت‌فرسایی را به جان می‌خریده‌اند. در آیات قرآن به پیامبر مکرم اسلام توصیه شده که نسبت به مؤمنان مهربان و عطف باشد.^۱ در آیه دیگری بیان شده که ایشان به خاطر سختی‌هایی که به مردم می‌رسید، بسیار در رنج و ناراحتی بودند.^۲ در آموزه‌های دینی هم خدمت به مردم از والاترین مظاهر عبادت دانسته شده و بیان شده که برآوردن نیازهای برادر مؤمن برابر هزار سال عبادت و روزه‌داری و شب‌زنده‌داری است.^۳ مردم‌گرایی انبیا به گونه‌ای بوده که همواره خود را جزئی از مردم به حساب می‌آوردند و هرگز در برخورد اجتماعی برای خود امتیازی قائل نبودند، چنانچه خداوند به پیامبر مکرم اسلام دستور فرمود که به مردم بگو که بشری بیش نیستم و تنها تفاوت من با شما در دریافت وحی است.^۴ یکی دیگر از وجوه توجه انبیاء به مردم این مطلب است که با هر طبقه‌ای از مردم در سطح درک ایشان سخن گفته و حتی در مقام گفتار نیز

۱. «وَ اخْفِضْ جَنَاحَكَ لِمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ: پر و بال خود را برای مؤمنانی که پیرو تو هستند، بگستران.» شعرا، آیه ۲۱۵.

۲. «لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَءُوفٌ رَّحِيمٌ»، توبه، آیه ۱۲۸.

۳. «من سعی فی حاجة أخیه المؤمن فكأثما عبد الله تسعة آلاف سنة صائماً نهارة، قائماً ليله»؛ (بحارالانوار، ج ۷۱، ص ۳۱۵، ح ۷۲) هر فردی که در برآوردن نیاز برادر مؤمنش تلاش کند، گویا نه هزار سال خداوند را عبادت کرده، درحالی‌که روزها را روزه دار و شب‌ها را شب‌زنده دار بوده است.

۴. «قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰ إِلَيَّ»، كهف، آیه ۱۱۰.

سعی در توجه به مردم و عدم ظلم به ایشان داشتند.^۱

ب) مردم سالاری دینی در انقلاب

انقلاب اسلامی ایران بر اساس ارزش‌های الهی و با تکیه بر نیروی مردمی محقق شده و همان‌طور که امام خمینی در وصیتنامه‌شان تأکید نمودند، این انقلاب یک انقلاب الهی و پایه اصلی آن مردمند و این انقلاب متعلق به مردم است. ایشان مردم را صاحبان اصلی انقلاب دانسته و برای آنان، ارزش و احترام ویژه‌ای قائل بود و در هر فرصتی، مسئولان را به خدمت‌رسانی به مردم سفارش می‌کرد. (خمینی، ۱۳۸۹: ۳۶/۱۹) رهبر بزرگوار نیز انقلاب را متعلق به مردم دانسته در این باره بیان می‌کند: «معنای این حرف این است که هیچ‌کس - هیچ قشری، هیچ فردی، هیچ طبقه‌ای - نمی‌تواند و نباید ادعای مالکیت این انقلاب را بکند؛ خود را مالک بداند، دیگران را مستأجر این انقلاب بداند. اگر قرار بود کسی خود را نسبت به این مالک و صاحب بداند، از همه مناسب‌تر و شایسته‌تر، خود امام بود که انقلاب بر محور عزم و اراده و شخصیت او به وجود آمد؛ ولی امام خود را هیچ‌کاره و خدا را همه‌کاره می‌داند. این دربیانات امام موج میزند و در وصیتنامه به آن تأکید و تصریح شده است. پس صاحب این انقلاب مردمند». (امام خامنه‌ای، بیانات رهبری در نوزدهمین سالگرد رحلت امام خمینی رحمته‌الله علیه، ۱۳۸۷/۳/۱۴، <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3463>) بنابراین مردم حافظ انقلابند و باید انقلاب را که امانت بزرگ الهی است حفظ کنند. در واقع انقلاب اسلامی یک انقلاب مردمی و بر پایه مردم است و تعلق این انقلاب به عموم مردم از جمله برترین شعارهای این انقلاب است و هیچ قشری در نسبت به انقلاب بر دیگران ترجیحی ندارد». (امام خامنه‌ای، بیانات رهبری در نوزدهمین سالگرد رحلت امام خمینی رحمته‌الله علیه، ۱۳۸۷/۳/۱۴، <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3463>)

۱. اِنَّا مَعَاشِرُ الْاَنْبِيَاءِ نَكَلِمُ النَّاسِ عَلَى قَدْرِ عُقُولِهِمْ؛ ما گروه پیامبران با مردم به قدر عقلا ن سخن می‌گوییم.

بحار الانوار، ج ۱، ص ۱۰۶، ح ۴، باب ۳، و، ص ۸۵، ح ۷، باب ۱.

۷. جمع اضداد

انسان‌های شاخص و جریان‌های بزرگ و اثربخش، تجمیعی از صفات متضاد بوده‌اند و این صفات متضاد را همزمان و در کنار هم داشته‌اند. این مطلب هم در انبیاء الهی به وضوح دیده می‌شود و جزء صفات و شاخص‌های ایشان است و هم در انقلاب اسلامی به چشم می‌خورد و قابل طرح است.

الف) نرمش پیامبران با دوستان و سختگیری با دشمنان

در انبیاء الهی اوصافی وجود دارد که ضد به نظر می‌رسد مانند مهربانی با مردم و شدت و غلظت در مقابل کفار و دشمنان. طبق آیات قرآن کریم پیامبران در برخورد با مردم و مخالفات اعتقادی خود با نرمش و مهربانی برخورد می‌نمودند و در واقع یکی از صفات بارز پیامبران که در قرآن از آن یاد شده خلق پسندیده و خوش خلقی پیامبران با عموم مردم است. در آیات ۳ و ۴ سوره قلم به این ویژگی پیامبران اشاره شده و می‌فرماید: «بر توست پاداش نیک و بی‌پایان و تو دارای خلق عظیم و پسندیده‌ای هستی».^۱ این ویژگی یکی از لوازم اساسی برای امر تربیت به شمار می‌آید و از آنجاکه پیامبران انسان‌ها را به سوی هدایت راهنمایی می‌کنند، باید با آن‌ها در نهایت عطف و مهربانی و مدارا برخورد نمایند زیرا برای سوق دادن انسان‌ها به اعمال پسندیده لازم هست که خود فرد عامل به آن باشد. در واقع مقام رهبری انبیاء ایجاب می‌کند که دارای نرمش و حسن خلق و محبت نسبت به مردم باشند و در حد امکان در برابر خشونت افراد نادان و متعصب نرمش نشان دهند تا در قلوب افراد مختلف از طریق محبت و حسن خلق نفوذ نمایند و این ویژگی یکی از اوصاف بارز آنهاست. این مسئله در آیه ۱۵۹ سوره آل عمران مطرح شده و درباره نبی مکرم اسلام می‌فرماید: «از پرتو رحمت الهی در برابر آن‌ها نرم شدی و اگر خشن و سنگدل بودی از

۱. «وَإِنَّ لَكَ لَأَجْرًا غَيْرَ مَمْنُونٍ وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ».

اطراف تو پراکنده می شدند»^۱. وجود این نرمش در پیغمبر اکرم «صلی الله علیه وآله» یکی از عوامل مهم سرعت پیشرفت اسلام بود، به ویژه در محیطی که خشونت حاکم بود و خشونت در گفتار امری همه گیر محسوب می شد. این ویژگی اخلاقی پیامبر اسلام اثر فوق العاده ای داشت. این مطلب در آیه ۱۲۸ سوره مبارکه توبه نیز مطرح شده و بیان شده که رأفت و عاطفه شدید در پیامبر موجب تأثر شدید آن حضرت نسبت به مؤمنان گردیده است.^۲ در مقابل این رأفت و مهربانی پیامبر نسبت به اقشار مردم، ایشان در مقابل دشمنان و معاندان سخت گیر بوده و با غلظت برخورد می نمودند و طبق آیات قرآن کریم، عطوفت و رأفت پیامبر با مسلمانان و خداجویان تبدیل به شدت و عتاب نسبت به کفار و مشرکین و سخت گیری نسبت به آن ها می گردید و این مسئله از برجسته ترین مبانی رسالت آن حضرت به شمار می آمد.^۳

ب) رأفت و مهربانی انقلاب اسلامی در عین اقتدار

طبق بیان رهبر بزرگوار، انقلاب اسلامی ایران یک انقلاب قدرتمند و در عین حال مهربان و باگذشت بوده است و در ضمن این که در برابر مستکبران جهان ایستاده اما حامی و مدافع حقوق مظلومین و مستضعفان عالم است. در واقع انقلاب اسلامی یک انقلاب قدرتمند امام مهربان است که نه بی رحم است و نه منفعل و جمع بین جوشش انقلابی و نظم سیاسی است. ایشان در این زمینه می فرمایند: «انقلاب اسلامی ملت ایران، قدرتمند اما مهربان و باگذشت و حتی مظلوم بوده است و مرتکب افراطها و چپروی هایی که مایه ننگ بسیاری از قیامها و جنبشها است، نشده است. در هیچ معرکه ای حتی با آمریکا و صدام، گلوله اول را شلیک نکرده و در همه موارد، پس از حمله دشمن از خود دفاع کرده و

۱. «وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ».

۲. «لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُفٌ رَحِيمٌ».

۳. «مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ». فتح، آیه ۲۹.

البته ضربت متقابل را محکم فرود آورده است. این انقلاب از آغاز تا امروز نه بی‌رحم و خونریز بوده و نه منفعل و مردّد. با صراحت و شجاعت در برابر زورگویان و گردن‌کشان ایستاده و از مظلومان و مستضعفان دفاع کرده است. این جوانمردی و مروّت انقلابی، این صداقت و صراحت و اقتدار، این دامنه عمل جهانی و منطقه‌ای در کنار مظلومان جهان، مایه سربلندی ایران و ایرانی است.» (بیانیه گام دوم انقلاب ۱۳۹۷/۱۱/۲۲، <https://farsi.khamenei.ir/message-content?id=41673>)

۸. جمع دین و دنیا

انقلاب اسلامی، انقلابی متفاوت از انقلابهای بزرگ دنیا است که در مبانی و اهداف دارای تمایز جدی با آنهاست و انقلابی همه‌جانبه است که به تمام وجوه زندگی مردم توجه نموده و برای همه ابعاد زندگی ایشان دارای برنامه و هدف است. رهبر بزرگوار در این زمینه می‌فرماید «انقلاب اسلامی با همه انقلاب‌های دیگر متفاوت است؛ نه یک انقلاب صرفاً معنوی و فرهنگی است، نه یک انقلاب صرفاً اقتصادی است، نه یک انقلاب صرفاً سیاسی است؛ یک انقلاب همه‌جانبه است. مثل خود اسلام است. همانطوری که اسلام ابعاد معنوی و اخلاقی دارد، ابعاد الهی دارد، در عین حال ناظر به زندگی مردم است؛ بعد اقتصادی، بعد سیاسی، بعد اجتماعی در اسلام وجود دارد انقلاب اسلامی هم دارای ابعاد مختلف بود و راز ماندگاری انقلاب اسلامی و روزه‌روز زنده‌تر شدن این انقلاب در سطح منطقه و جهان، همین ابعاد گوناگون آن است که با نیازهای بشرمتوازن و همراه است.» (امام خامنه‌ای، بیانات رهبری در نوزدهمین سالگرد رحلت امام خمینی علیه‌السلام، ۱۳۸۷/۳/۱۴، <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3463>) در ادامه به دو ویژگی خاص انقلاب اسلامی که در راستای توجه به همه ابعاد زندگی بشر و جمع دنیا و آخرت است پرداخته و آن را با این دوشاخص در پیامبران تطبیق خواهیم داد.

۱.۸. عدالت محوری

عدالت، لفظی است که با معنایی وسیع در کلیه شئون آدمی حضور مؤثر دارد. قانون عدالت یک قانون کلی و عمومی است و هر نوع داوری و حکومت را چه در امور بزرگ و چه کوچک شامل می‌شود. (مکارم شیرازی، ۱۳۸۹: ۲۶۶) عدل در چیزهایی که با بصیرت و آگاهی درک می‌شود، به کار می‌رود (راغب اصفهانی، ۱۹۹۲: ۳۲۵/۱) و ضد ظلم و جور و هم معنی قسط است، ریشه و مشتقات عدل نزدیک به سی بار در قرآن ذکر شده و این تکرار اشاره دارد به این که قرآن درباره عدل توجه فراوانی دارد. (شرباصی، ۱۳۹۴: ۴۳/۱) مقوله عدل و عدالت از ضروریات زندگی فردی و اجتماعی انسان‌ها و یکی از خواسته‌های فطری آن‌ها است. در آیات قرآن کریم از عدالت به عنوان ویژگی پیامبران و نیز هدف بعثت ایشان یاد شده است. این عنصر از دستاوردهای مهم انقلاب اسلامی به شمار می‌آید که هرچند قانع‌کننده نیست، لکن تلاش زیادی در این زمینه صورت گرفته و کارهای زیادی در جهت اجرای عدالت در جریان انقلاب اسلامی انجام شده که سبب سنگین‌تر شدن کفه عدالت نسبت به ظلم و بی‌عدالتی گردیده است. از سوی دیگر، عدل از ویژگی‌های اساسی پیامبران الهی به شمار می‌آید و تحقق عدالت از اهداف بعثت ایشان است. در ادامه به تطبیق مقوله عدالت در انبیاء الهی و انقلاب اسلامی پرداخته می‌شود.

الف) عدالت محوری در پیامبران

بر اساس آیه ۲۵ سوره مبارکه حدید که می‌فرماید: «ما پیامبران خود را با دلایل روشن فرستادیم، و با آن‌ها کتاب آسمانی و میزان نازل کردیم تا مردم قیام به عدالت کنند»،^۱ یکی از ویژگی‌های مهم انبیاء الهی، عدل و برقراری عدالت اجتماعی بوده است و نزول کتاب و میزان مقدمه‌ای برای تحقق آن شمرده شده است. تجهیز انبیای الهی با سه نیروی بینات،

---

۱. «لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ وَأَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ مَن يَنْصُرُهُ وَرُسُلَهُ بِالْغَيْبِ إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ».

کتاب و میزان به آن‌ها امکان می‌دهد که بتوانند انسان‌ها را برای اقامه عدل بسیج کنند. به این ترتیب بعثت همه پیامبران الهی که از طرف خدای متعال در میان بشر مبعوث شده‌اند، برای دو هدف اساسی بوده است؛ یکی از این دو هدف، برقراری ارتباط صحیح میان بنده و خدا است. هدف دوم برقراری روابط حسنه و صالحه میان افراد بشر، بر اساس عدالت و صلح و صفا و تعاون و احسان و عاطفه و خدمت به یکدیگر است. آیه ذکر شده با صراحت به پا داشتن عدل و قسط را هدف رسالت و بعثت پیامبران معرفی کرده و عنایت انبیاء و بلکه مأموریت و رسالت انبیاء برای برقراری عدل در میان بشر را بیان می‌کند. عدالت و قسط از خواسته‌های فطری بشر است، انسان در هر جا و با هر اعتقادی، نگاه ارزشی به عدالت داشته و آن را برای خود و هم‌نوعان خویش می‌پسندد. امام خمینی علیه السلام نسبت به عدالت و پیچیدگی و ظرافت‌های اجتماعی و حقوقی آن و همچنین نسبت به رعایت عدالت در تمامی زمینه‌ها، بیشترین تأکید و سفارشات جدی را به یادگار گذاشته است. ایشان مسئولان و در کل، مخاطبین خود را به پیروی از رفتار نبوی و علوی، در پذیرش و تحقق عدالت و رعایت آن، سفارش کرده است. به این ترتیب می‌توان گفت پیامبران الهی اهداف متعددی داشتند که هدایت مردم به سوی کمال و اقامه عدل و قسط در همه زمینه‌ها، از عالی‌ترین اهداف آنهاست و دیگر انسان‌ها به وسیله ایشان از آن بهره‌مند می‌شوند و آنچه را برای رسیدن به سعادت و کمال نهایی لازم است، فرا می‌گیرند. (مصباح یزدی، ۱۳۶۷: ۱۷۸)

ب) عدالت در انقلاب اسلامی

از نظر رهبر بزرگوار انقلاب اسلامی، یکی از دستاوردهای مهم انقلاب اسلامی در چهل سالگی سنگین‌تر شدن کفه عدالت در کشور است و در راستای تحقق این امر مهم، کارهای زیادی در بستر انقلاب انجام گرفته است به نحوی که کفه عدالت در تقسیم امکانات عمومی کشور سنگین‌تر شده و دستاوردهای مبارزه با بی‌عدالتی در این چهار دهه، با هیچ یک از دوره‌های گذشته قابل مقایسه نیست. ایشان در بیانیه گام دوم،

خدمات صورت گرفته در راستای تحقق عدالت را افتخارآفرین ذکر کرده و فرموده‌اند: «جمهوری اسلامی در شمار موفق‌ترین حاکمیت‌های جهان در جابه‌جایی خدمت و ثروت از مرکز به همه جای کشور و از مناطق مرفه‌نشین شهرها به مناطق پایین‌دست آن بوده است... البته عدالت مورد انتظار در جمهوری اسلامی که مایل است پیرو حکومت علوی شناخته شود، بسی برتر از اینها است و چشم امید برای اجرای آن به شما جوان‌ها است.» (بیانیه گام دوم انقلاب ۱۳۹۷/۱۱/۲۲، <https://farsi.khamenei.ir/message-content?id=41673>)

۲.۸. توجه به اقتصاد

اقتصاد سالم و قوی و به دور از مفساد، یکی از ارکان زندگی اجتماعی قدرتمند و موفق است که هم مورد توجه انبیاء الهی بوده و هم در نظام اسلامی مورد تأکید است.

الف) توجه پیامبران به مسائل اقتصادی جامعه

یک از مسائل مهمی که اهمیت آن در تعالیم پیامبران به خوبی مشهود است و در آیات قرآن می‌توان آن را مشاهده نمود، بحث اقتصاد و توجه به عامل اقتصادی در جامعه است. به‌عنوان مثال حضرت یوسف علیه السلام در برنامه حکومت خویش در کنار مسائل سیاسی و رسیدگی به امور جامعه برای مسئله اقتصاد اهمیت ویژه‌ای قائل بود و جایگاه ویژه‌ای در مدیریت و برنامه حکومتی ایشان داشت. (رادمنش، ۱۳۷۱: ۱۴۶) در واقع نخستین اقدام ایشان بعد از رسیدن به اقتدار سیاسی، درخواست تصدی امور اقتصادی و پرداختن به سازماندهی وضعیت اقتصادی بود.^۱

یکی دیگر از نمونه‌های توجه انبیاء به مسائل اقتصادی حضرت شعیب علیه السلام است. در عصر ایشان کم‌فروشی یکی از مفساد رایج بود که مردم به آن دچار بودند و از آنجاکه پیامبران

---

۱. «قَالَ اجْعَلْنِي عَلَىٰ خَزَائِنِ الْأَرْضِ إِنِّي حَفِيظٌ عَلَيْكُمْ»، يوسف، آیه ۵۵.

به مبارزه با مفاسد شایع میان امت خویش می‌پرداختند، از این رو ایشان رسالت خاصی در مبارزه با کم‌فروشی اقتصادی مردم عصر خویش داشتند که در آیه ۱۸۱ سوره شعراء این مطلب به طور واضح بیان شده است و از مردم خواسته شده که کم‌فروشی نکنند و مردم را دچار ضرر اقتصادی نکنند.^۱ این آیات نشان دهنده اهتمام و توجه پیامبران به مسائل اقتصادی جامعه و ایجاد رونق اقتصادی و جلوگیری از مفاسد اقتصادی است.

ب) تأکید انقلاب اسلامی بر تقویت نظام اقتصادی

بند سوم بیانیه به مسائل اقتصادی ورود پیدا کرده و با اشاره به این مطلب که اقتصاد قوی مانع سلطه بیگانه نسبت به کشور می‌شود، ارتباط سیاست با اقتصاد را تبیین نموده است. رهبر بزرگوار معتقدند که اقتصاد یک عنصر تعیین‌کننده است که می‌تواند نقطه قوت نظام محسوب شود و مانع نفوذ بیگانگان گردد، برخلاف اقتصاد ضعیف که زمینه‌ساز سلطه و دخالت بیگانگان است. ایشان در این رابطه چنین می‌فرمایند: «اقتصاد یک نقطه کلیدی تعیین‌کننده است. اقتصاد قوی، نقطه قوت و عامل مهم سلطه‌ناپذیری و نفوذناپذیری کشور است و اقتصاد ضعیف، نقطه ضعف و زمینه‌ساز نفوذ و سلطه و دخالت دشمنان است.»

(بیانیه گام دوم انقلاب ۱۳۹۷/۱۱/۲۲، <https://farsi.khamenei.ir/message-content?id=41673>) در دیدگاه رهبر معظم، اقتصاد هدف حکومت اسلامی و نظام انقلابی نیست، لکن هم در مادیات جامعه و هم در معنویات آن اثرگذار است و عنصری است که می‌تواند تأثیر شگرفی بر سبک زندگی کنونی و آینده مردم ایجاد کند. «فقر و غنا در مادیات و معنویات بشر، اثر می‌گذارد. اقتصاد البته هدف جامعه اسلامی نیست، اما وسیله‌ای است که بدون آن نمی‌توان به هدف‌ها رسید. تأکید بر تقویت اقتصاد مستقل کشور که مبتنی بر تولید انبوه و باکیفیت و توزیع عدالت‌محور و مصرف به اندازه و بی‌اسراف و مناسبات

۱. «أَوْفُوا الْكَيْلَ وَ لَا تَكُونُوا مِنَ الْمُخْسِرِينَ، وَ زِنُوا بِالْقِسْطِ الْمُسْتَقِيمِ، وَ لَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ: پیمانۀ را

تمام دهید و از کم‌فروشان مباشید. و با ترازوی درست بسنجید و از ارزش اموال مردم مکاهید.»

مدیریتی خردمندانه است و در سالهای اخیر از سوی اینجانب بارها تکرار و بر آن تأکید شده، به خاطر همین تأثیر شگرفی است که اقتصاد می‌تواند بر زندگی امروز و فردای جامعه بگذارد». (بیانیه گام دوم انقلاب ۱۳۹۷/۱۱/۲۲، <https://farsi.khamenei.ir/message-content?id=41673>)

نتیجه

انقلاب اسلامی ایران با گذراندن یک چله پرافتخار و با به دست آوردن پیشرفت‌های خیره‌کننده و افتخارآمیز - با وجود هزینه‌های کلانی که از سوی دشمنان مستکبر برای محوکردنش صورت پذیرفت - سربلند و پویا راه روشن خود را ادامه می‌دهد و به آرمان بزرگش که تحقق تمدن نوین اسلامی و زمینه‌سازی حکومت عدل جهانی است، نزدیک خواهد شد. در این راستا، رهبر فرزانه انقلاب با صدور بیانیه گام دوم، به تبیین دستاوردهای انقلاب اسلامی در این چهار دهه و ترسیم چشم‌انداز آن در ادامه راه پرداختند و توصیه‌ها و دستورالعمل‌های مبنایی را به منظور انجام جهاد وسیع برای ساختن ایران اسلامی بزرگ ارائه فرموده‌اند، به طوری که ویژگی‌های طرح شده در بیانیه، قابلیت تطبیق با خصوصیات ذکر شده برای انبیاء الهی در قرآن کریم را دارد و این نشان می‌دهد که چهل سالگی انقلاب اسلامی بسان نقطه عطفی در تاریخ تکامل انقلاب بزرگ اسلامی ایران است. یکی از مهم‌ترین و مبنایی‌ترین ویژگی‌ها، مسئله توحید محوری است که اساسی‌ترین ویژگی پیامبران و نیز محور اصلی انقلاب اسلامی است که سبب تفاوت عمیق این انقلاب با انقلابهای مطرح دنیا از جمله فرانسه و روسیه و چین شده است. ویژگی اساسی دیگر انقلاب اسلامی بحث معنویت‌گرایی و افزایش چشمگیر معنویت و اخلاق در فضای عمومی جامعه با تحقق انقلاب اسلامی است که از نظر قرآن کریم از خصوصیات بارز و شاخص پیامبران است. علم‌گرایی و توجه به علم و پیشرفت علمی چشمگیر در انقلاب اسلامی، سومین شاخصه انقلاب اسلامی است و از سوی دیگر، مطابق آیات قرآن، پیامبران دارای نیروی فکری و قدرت علمی فوق‌العاده و علم به تمامی مصالح حیات جامعه و مفسد آن و داناترین فرد زمان خود بودند.

از دیگر ویژگی‌های مبنایی و اساسی انقلاب که قابل تطبیق با خصوصیات انبیاء الهی است بحث صبر و استقامت است. پیامبران به سبب معرفت و علم لدنی که داشتند از هیچ نیرویی ترس و واهمه نداشته و تنها در برابر آفریدگار جهان خضوع می‌نمودند. یکی از ویژگی‌های شاخص و فاخر انقلاب اسلامی نیز که رهبر بزرگوار در بیانیه بر آن تأکید فرمودند، مسئله ایستادگی روزافزون در برابر استکبار و استعمار جهانی است که در تمام دوران انقلاب اسلامی برجسته و بارز بوده است. حرکت مستمر و تکاملی از دیگر ویژگی‌های قابل تطبیق انقلاب اسلامی بر انبیاء الهی است؛ بنابر آیات قرآن کریم، دعوت پیامبران دارای اصول مشترکی بوده به نحوی که سبب ایجاد یک حرکت مستمر در مسیر دعوت ایشان گردیده است. انقلاب اسلامی نیز یک حرکت پیش‌رونده و مستمر است که رهبر بزرگوار آن را یک حرکت بزرگ و اثرگذار و مستمر در تاریخ می‌دانند که توسط امام خمینی علیه السلام پایه‌گذاری شده است. مردم‌گرایی و در رأس قرار دادن و توجه به مردم، از دیگر ویژگی‌های مشترک میان انبیاء الهی و انقلاب اسلامی است. شاخص دیگر، مسئله جمع اضداد است که هم در پیامبران و هم در انقلاب اسلامی چشمگیر است، مانند نرمش پیامبران با دوستان و سختگیری با دشمنان و نیز رأفت و مهربانی انقلاب اسلامی در عین اقتدار. طبق بیان رهبر بزرگوار، انقلاب اسلامی ایران یک انقلاب قدرتمند و در عین حال مهربان و باگذشت بوده و در ضمن این که در برابر مستکبران جهان ایستاده اما حامی و مدافع حقوق مظلومین و مستضعفان عالم است. بحث جمع بین دنیا و آخرت و لوازم آن از جمله عدالت‌محوری و توجه به اقتصاد، از دیگر ویژگی‌های قابل انطباق انقلاب اسلامی بر انبیاء الهی است. به این ترتیب با بیان ویژگی‌های مبنایی و اساسی انقلاب اسلامی و تطبیق آن بر خصوصیات ذکر شده انبیاء الهی در قرآن کریم، می‌توان چنین ادعا نمود که انقلاب اسلامی علی‌رغم تلاش بدخواهانش، در مسیر رشد و تکامل قرار داشته و روز به روز بر بالندگی آن افزوده شده و به آرمان بزرگش که تحقق تمدن نوین اسلامی و زمینه‌سازی حکومت عدل جهانی است نزدیکتر می‌گردد.

فهرست منابع

۱. قرآن کریم، ترجمه ناصر مکارم شیرازی، انتشارات نسل جوان، قم ۱۳۷۸ ش.
۲. نهج البلاغه (للصبحی صالح)، شریف الرضی، محمد بن حسین (۱۴۱۴ق)، قم: هجرت.
۳. ابن ابی الحدید، ۵۱۴۰۴. ق، شرح نهج البلاغه، ج ۲۰، دوم، العالم.
۴. جوادی آملی، عبدالله، ۱۳۸۵، تسنیم؛ تفسیر قرآن کریم، قم، ج ۱۸، سوم، انتشارات اسراء.
۵. خمینی، سید روح الله، ۱۳۸۹، صحیفه نور، تهران، ج ۸، پنجم، تبیان.
۶. دهخدا، علی اکبر، ۱۳۷۷، لغت نامه، تهران، چاپخانه دانشگاه تهران.
۷. رادمنش، عزت الله، ۱۳۷۱، تاریخ در قرآن، مشهد، دوم، انتشارات آستان قدس رضوی.
۸. راغب اصفهانی، حسین بن محمد، ۱۹۹۲م، المفردات فی غریب القرآن، ج ۱، دمشق، دارالعلم.
۹. شرباصی، احمد، ۱۳۹۴، دایرة المعارف اخلاق قرآنی، محمد بهاء الدین حسینی، ج ۱، اول، زانست.
۱۰. طباطبائی، محمد حسین، ۱۳۷۸، ترجمه تفسیر المیزان، محمد باقر موسوی همدانی، قم، ج ۲، یازدهم، انتشارات جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
۱۱. مجلسی، محمد باقر، ۵۱۴۳۰. ق، بحار الأنوار، بیروت، دار الاحیاء التراث العربی.
۱۲. مصباح یزدی، محمد تقی، ۱۳۶۷، آموزش عقاید، تهران، اول، سازمان تبلیغات اسلامی.
۱۳. مکارم شیرازی، ناصر، ۱۳۸۹، یکصد موضوع اخلاقی در قرآن و حدیث، قم، اول، دارالکتاب اسلامی.
۱۴. پایگاه اطلاع رسانی دفتر حفظ و نشر آثار امام خامنه‌ای: khamenei.ir.

